

Тиодор Р. Росић
Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК: 81.09-1
82.09-1:81'38
ИД БРОЈ: 188138252
Оригинални научни рад
Примљен: 14. 6. 2011.
Прихваћен: 9. 10. 2011.

О САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ИРОНИЧНОЈ ПОЕЗИЈИ

Ајсџиракџи: У раду* се говори о појму савремене српске поезије. Циљ рада је да укаже на моделе и типове савременог српског ироничног песничког исказа, а задатак да се превазиђу стереотипна вантекстуална вулгарно-позитивистичка тумачења. У складу са иманентном природом песничке уметности, поштују се принципи науности и примењује аналитичко-синтетичка логичка метода.

Кључне речи: појам, дефиниција и функција ироније, савремена српска поезија, типологија савременог српског поетског дискурса

1. УВОД

Оквирни принцип истраживања у овоме раду засновани су на чврстој вези између циља и принципа истраживања. Томе је подређена како теоријска заснованост испитивања тако и избор теме и пројектована кодификација типова и модела савременог српског ироничног песничког исказа, како по значењу тако и по начину казивања. Полазни принцип у тумачењу савремене српске ироничне поезије заснован је на језичком критеријуму и испитивању специфичних особености језичке димензије књижевног материјала, преваходно његове језичке функције, који га чини различитим од сваког другог. Уместо ванкњижевних, у први план истакнути су естетски принципи и критерији.

Дати принципи и именовано методички приступ језичкој грађи откривају моделе и типове савременог српског ироничног песничког дискурса. Могуће је на тај начин објаснити како су конструисани иронични типови поетског говора. То даље води егзактном типолошком одређењу савремене српске ироничне поезије према значењу и према начину казивања. Примерено принципима истраживања, коришћена је аналитичко-синтетичка метода и сагледано који песници употребљавају иронични начин казивања и како и по че-

* Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

му се ови песници међусобно разликују. Задатак рада је био да се превазиђу стереотипна вантекстуална вулгарно-позитивистичка тумачења савременог поетског исказа. Коришћени су аутентични песнички извори, а мање антологије, јер сваки антологијски избор намеће „питање објективне субјективности или субјективне објективности“ (Богнар 2010), што није сасвим валидно за егзактна истраживања.

2. МОДЕЛИ И ТИПОВИ САВРЕМЕНОГ ИРОНИЧНОГ ПЕСНИЧКОГ ИСКАЗА

Савремена српска поезија, на основу своје синхроне припадности, одређивана је према ванкњижевним критеријумима¹. За њене почетке узиман је Други светски рат, сукоб са Информбиroom, узимани су у обзир тзв. генерацијски критеријуми и поделе на такозвану прву, другу и међугенераију, која је одређивана и као „генерација у сенци“. Полазило се од тзв. „побуне авангарде“, и напуштања социјалистичког реализма, па су често мешани естетски и ванестетски критеријуми и позитивистички је говорено о видовима „бунтовног естетизма послератне српске књижевности“ (Палавестра 1972: 13), што је, разуме се, вануметничка и идеологизована квалификација књижевноуметничких појава.

Њеном ближем одређењу не доприноси много ни временска релативизација посматраних појава, па ни пуко истицање „дифузне вишеобразности савремене књижевности“ (РКТ 1985: 699). Полазећи, међутим, од унутартекстуалних, а поштујући вантекстуалне компоненте књижевноуметничког текста, могуће је одредити, дефинисати и тумачити савремено српско песништво и извршити типологију његових исказа по значењу и начину казивања. Први вид подразумева метафизички, митолошки, историјски, митолошко-историјски, фантастички итд. Други, између осталог, иронични, алегорични, црнотуморни, гротескни, сатирични, иронично-сатирични. Могу се, такође, разматрати и граматички аспекти исказа, па, на пример, говорити о глаголском исказу, о језичкој економији исказа итд. Могуће је, напoкoн, уз разматрање пе-

¹ Нужна и извесна доза скептичног релативизма при појмовном одређењу савремене поезије, омеђене ироничним дискурсом. Појмом *савремен*, *-а -о*, означавају се појаве, догађаји, духовне и материјалне чињенице културе и цивилизације у свим њиховим аспектима, које су у датом тренутку савремене и односе се на тадашње садашње, а у овом тренутку, на садашње време. Савремено се не сме изједначавати с модерним, а ни са модернистичким. Било о којем савременом књижевном тренутку да је реч, тај тренутак се одликује присуством или одсуством „модерних“ стваралачких концепата, па је природа романтичарске модерности различита од модерног алогичног антипесничког стиховања, или од надреалистичког језичког аутоматизма. Савремена поезија, с тим у складу, укључује категорију времена, као и „модерног“, али је то само једно лице на Јанусовској медаљи овога појма. Назив „модерно“, употребљава се за раздобље од Бодлера до данас, а под „савременим“, и „садашњим“ подразумева се песништво XX века.

сничог исказа на неким нижим језичким нивоима, сагледавање његове фигуративно-тропичке димензије.

2.1. ДЕФИНИЦИЈА ПЕСНИЧКОГ ИСКАЗА

О исказу се говорило и писало на различите начине², примењивани су различити критеријуми. У науци о језику, са становишта историјске лингвистике, исказ се готово увек јавља са појмом реченице и појмом субјекта и предиката. Изједначавањем је на једној страни са реченицом, а на другој – на пример у транслингвистици – говори се о лингвистици текста. О њему се, дакле, говори почев од исказа-непотпуне реченице па до исказа-натфразне структуре.

Бахтин по многим параметрима представља претечу не само текстуалне лингвистике. Он се, проучавајући проблем језика, нашао пред тезама индивидуалног субјективизма³ и антитезама апстрактног објективизма⁴ и закључио да апстрактни објективизам, између осталог, негира говорни акт – исказ – као индивидуалан. Насупрот томе, индивидуалистички субјективизам одређује говорни акт као индивидуалан. Он исказ социјално детерминисао.

Ко год да испитује природу говора, запазиће дистинкцију између језика и дискурса – сматрао је Тодоров. Језик, према њему, постоји као апстракција са лексичким и граматичким правилима и као крајњи производ реченица (Тодоров 1978: 9). „Дискурс је конкретна манифестација језика“ и остварује се нужно у посебном контексту. Примерено овом последњем ставу, да ли и даље имамо посла са реченицом-исказом, односно са исказима? Да ли се исказ може ограничити искључиво на традиционалну реченицу и, без обзира на ту могућност, да ли га можемо изједначити са дискурсом, а у крајњем случају са текстом?

Бенвенистово гледиште да је исказ израз универзума језика као оруђа општења, а реченице као његове јединице (Бенвенист 1966), може се применити и на песнички језик, узимајући у обзир његову естетску функцију, а са нивоа језика и на савремену српску поезију – укључујући и њен иронични ток.

Песнички се исказ, који осим естетске има и комуникацијску димензију, не сме са-супротставити исказу свакодневне говорне комуникације. На основу испитивања значењско-синтаксичког нивоа песничког текста, може се говорити о сликовном исказу, односно о фигуративним исказима (метафорички, метонимијски, иронички итд.); затим, на нивоу поступка, о гротескном, ироничном, гротескно-ироничном, алегоричном итд; па, унутар одређених школа, о неоромантичком, неосимболистичком, надреалистичком итд.; а

² Видети: Тиодор Росић, „Песнички исказ“; у књизи: *О песничком њекстију*, БИГЗ, Београд, 1978, стр. 91–104.

³ Најзначајнији представник Вилхелм фон Хумболт.

⁴ Представник Фердинанд де Сосир.

на нивоу лексичко-граматичких и синтагматско-парадигматских односа, осим нормалних, окрњених и натфразних, и о постојању тзв. девијантних исказа.

2.2. ЗНАЧЕЊСКА И ОБЛИКОВНА ДИМЕНЗИЈА ПЕСНИЧКОГ ИСКАЗА

Немогуће је анализирати све аспекте ироничног песничког исказа. Зато ће истраживање бити превасходно усмерено на његову значењску и обликовну димензију и то с разлогом. Једним видом савремене српске поезије, рецимо, доминира гротеска. Јак је, међутим и неосимболистички супстрат, усмерен према апсолутној књижевности магије звука и парнасовском наслеђу. Митолошки пак подтекст, али и фреквенција глаголских синтагми и глагола уопште, битно одређују поезију Васка Попе, што додатно усложњава проблем, јер допушта могућност периодизације и тумачења савремене поезије по уделу „јаких“ стваралачких личности и значају њиховог дела.

Објективни индивидуализам је главно својство савремене српске поезије. Он није истоветан са шлегеловским романтичарским принципом крајњег субјективизма. Задржавањем компоненте индивидуализма, савремена поезија потврђује Бодлерово гледиште о рађању модерне уметности, јер је „*moderno... pjesništvo deromantizirana romantika*“ (Friedrich 1969: 19). Индивидуализам је, дакле, чак и у поступцима деперсонализације,⁵ иманентна црта савремене српске поезије То, међутим, није исповедни сентиментализам, већ казивање засновано на критичком просуђивању и дистанци према казиваном. Иронична димензија савремене српске поезије употпуњује слику о њеној индивидуалистичкој објективизацији. Као фигура, троп или поступак објективне субјективности и као средство претварања ради моралног усавршавања, иронични песнички исказ је критички одговор савремених српских песника тог опредељења на несавршеност света, али и израз духовне супериорности.

2.3. ДОМИНАНТЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ИРОНИЧНОГ ИСКАЗА

Кад је реч о савременом српском песништву, поставља се питање шта чини доминанту песничког исказа, проблем његових авангардних аспеката, односа авангарде и декаденције, као и његових традиционалних вредносних аксиома. Било каква иновација на синтаксичко-значењском плану исказа није, наиме, и гаранција за постојање артикулисаног исказа. Не тако ретко, исказ се намерно херметизује и из ванкњижевних разлога, а може да се догоди да савременици у датом времену немају изграђену културу рецептивних механизма, помоћу којих би били у могућности да естетски декодирају да то уметничко дело. Може, наиме, да се догоди да „*iskazi koji su određenim grupama, određenim društvima i u određeno vrijeme, sasvim hermetični i nerazu-*

⁵ Иза поступака деперсонализације налазе се јаке стваралачке личности, које тим особеним чином исказују интелектуалну критичку дистанцу.

mljivi, za neku drugu grupu, za neko drugo vrijeme, budu komunikativni“ (Škiljan 1976).

Неједнака рецепција разних видова ироничног казивања проистиче и из уметничког обликовног вишегласја. Савремени писци трагају за новим изражајним могућностима; али, у савременом песништву, присутна је вечно жива прошлост, укључујући и различите оријентације из прошлости, „које живе snagom ukorenjenih tradicija ili se ponovo pojavljuju kao odraz potreba za pastišom ili travestijom“ (Žmegač 1986: 519).

3. ПАРАДАГМАТСКИ АСПЕКТИ

Ближем одређењу савремене српске поезије, свакако, битно доприноси парадигматски однос присутних и одсутних текстова, односно коришћење текстуалних колажа или парафраза. Једна од одлика нашег времена, према Жмегачу (1986: 519), јесте та што се „književnost u njemu sve više gomila u jednoj vertikali historizma: sve je moguće istodobno – i oživljavanje antičkih mitova i drevnih scenskih rituala, i aleksandrijska književna igra, i dadaistički kolaž“, што не искључује и активно присуство писаца у свом времену, и о свом времену. Како, иначе, протумачити алузивни иронично-сатирични спев оксиморонског наслова *Дивно чудо*⁶ Миодрага Павловића (1982)? Можда скривенном жељом за језиком затајивања и политичком мимикријом, можда обновом традиционалних облика казивања? Како објаснити насушну песничку потребу и отвореност према експерименту, осим као тежњу сваке авангарде да буде „апсолутно савремена и модерна“ (РКТ 1985: 700)?

3.1. АВАНГАРДА И ТРАДИЦИЈА

У књижевном животу су присутне тежње за очување кодификованих вредности, али и покушаји њиховог разарања. На једној страни имамо авангарду у акцији, а на другој канонизовану традицију. Невоља са свим авангардним покретима јесте у одсуству заједничких стилских црта. Упркос хетерогености авангарде (Flaker 1982), ипак постоје неке доминантне заједничке црте у тежњи ка успостављању нових изражајних средстава и облика. Сва авангардна настојања у XX веку усмерена су ка деструкцији постојећих естетских начела и дотадањих хуманистичких уметничких представа о човеку и свету, уз наглашен аисторизам и деперсонализацију уметности. Авангарда разара и кодификовану структуру традиционалног исказа – његов значењски и синтаксичко-граматички ниво, покушавајући да успостави нов систем вредности.

⁶ Друкцију, неироничну конотацију та синтагма има у наслову изабраних прича Владике Николаја Велимировића *Дивно чудо*, где има анагогијско значење.

Авангарда и декаденција су узајамно условљене (Solar 1985: 14). Појам декаденције, према овом теоретичару, изведен је из распада нечег целовитог, па самим тим није лако говорити о декаденцији уметности јер се на тај начин и велика дела могу схватити као резултат „опадања“. Појмом авангарде Солар означава „новину као вредност“. Па ипак, није једноставно напустити идеју декаденције као „vrednosne ocjene čitavih epoha“, упркос томе што авангарда носи са собом „odumiranje“ идеје о декаденцији књижевности као оријентацији за vrijednosne sudove i за cjelokupno shvaćanje suvremene književnosti“ (Solar 1985: 43).

3.2. ПЛУРАЛИЗАМ ПЕСНИЧКИХ ИСКАЗА

Значајну компоненту савремене српске поезије, упркос авангардној деструкцији и њеним силама деканонизације, представља тзв. естетизам у разним његовим видовима. Јако симболистичко, неоромантичко, сентименталистичко наслеђе, уз различите стилске изведенице, у први план истиче субјективистичке премисе стваралачког поступка. На другој пак страни имамо деперсонализацију стваралачког чина.

Ако се одбаци обанда ексцентризма и ванјезичког супстрата, па се пажљиво размотре творевине језика са естетском функцијом, запажа се да је у савременој уметности само делимично напуштена традиционална хуманистичка представа о човеку као средишту света. Изузетак представља тзв. документарна и антипоезија, где предмет песникових интересовања постају ствари из свакодневне стварности и деструкција традиционалних вредности (Росић 1989: 20). То је, међутим, учињено из протеста и као реакција на видеократско насиље и на разне видове ограничавања слободе. Слика је, разуме се, непотпуна без сигнализма, песничког перформанса, односно разних видова концептуалне уметности која тривијализује песнички занос и осећајност, а гест и импровизацију уздиже на ниво уметничког чина, не успевши да се одлепи од опскурне опсене зарад тобожње демистификације стваралачког чина. Песничка иновација може да се заснива на демистификацији традиционалне литерарне представе, али није сваки такав поступак и литерарно ваљан и не конституише било каква разградња естетске уметничке предмете.

Савремена српска поезија је, такође, „рефлекс и резултат активне присутности писца у свом времену“ (РКТ 1985: 699). Има појава у њој које су краткотрајне, а има и таквих које се постепено кристалишу и таложе у књижевној традицији. То је судбина сваке савремености. Многи стваралачки експерименти не успевају да се наметну као трајне естетске вредности. Такав је случај и са сигнализмом, чији се песнички експеримент с краја шездесетих и почетком седамдесетих година проглашава значајнијим од педесетих; да је, наводно, револуција коју је сигнализам теоријски и практично извео изменила естетски код српске књижевности и уметности. То не доприноси објективном суду о савременом песничком исказу и његовим видовима.

Комплексни феномен модерног заснован је знатно раније. Модернизам педесетих је значио обнову, како је то формулисао Зоран Мишић (1952), неправедно занемарене прошлости у стваралаштву појединих „међуратних, и „декадентних“ песника. Значајан је и по гледишту да модерно није „само оно што је непосредно савремено, већ се оно састоји у једном специфичном осећању традиције које свако време ствара за себе“ (Христић 1998: 76).

Појаве Попине *Копе* (1953) или Павловићевих надреалистичких „87 ње-сама“ (1952) значајна је између осталог и за обнову песничке ироније. Заговорници експерименталне поезије, па и сигнализма, очигледно нису до краја схватили главне поетичке принципе модернизма педесетих година. Сигнализам је, свакако, подсетио на могућност нових изражајних могућности и у томе је његов значај. Међутим, за разлику од модернизма, није оставио за собом нити једно естетски вредно дело. Значајан је због непристајања на утврђени систем вредности, али се сâм вредносно није остварио нити у изворном нити у облику меил-арта који се рађа из наводне игре и неуспеле комуникације.

4. ТИПОЛОГИЈА ИРОНИЈЕ

Не може се говорити о униформном стилско-језичком концепту, већ о доминантама различитих песничких исказа и песничких опредељења у савременом српском песништву – како на плану опше песничке представе, тако и на нивоу појединачног стваралаштва. Без обзира на то што су у стваралаштву једног песника присутне разне мѐне и што се песништво, чак и једног песника, не може свести на један ток, ваља истаћи да новије тенденције или, боље речено, поједини токови савременог песничког дискурса доводе у обрнут однос једну од темељних претпоставки модерног песништва – уместо да предмет песничког казивања буде заснован на односу човек : свет, успоставља се обрнут однос свет : човек. Нису, дакле, у потпуности напуштени споменути традиционални хуманистички принципи, а отворен је простор за фантастичко-гротескне визије стварности, за алегоричне представе и песничку иронију, што су и главни чиниоци модерног и најновијег у савременој српској поезији. То, наравно, у ширем поетском корпусу не искључује присуство и таквих књижевноуметничких поступака попут, рецимо, неосимболизма или неореализма, који се већ полако таложу у седименте културе и традиције.

4.1. ТИПОЛОГИЈА ПО ЗНАЧЕЊУ

Савремени песнички исказ у својим модерним водовима напушта традиционане хуманистичке представе о човеку. Поред поезије метафизичког дискурса, у савременој српској поезији језички је функционаан начин казивања заснован на ироничним темама. Тематска типологија ироничних исказа може да допринесе сагледавању глобалне слике ироничног дискурса са-

времене српске поезије, тим пре што је тематско-мотивски ниво једног књижевноуметничког дела усмерен на преузимање грађе из појавног и трансценденталног света.

Могућа је, дакле, подела савременог песничког дискурса и по тематској основи, што се делимично поклапа са тематском поделом лирске поезије на љубавну, родољубиву, социјалну, религиозну, рефлексивну, а према топографији на урбану, фолклорну и трансценденталну ироничну поезију. Заправо, овом виду тематско-значајске систематизације савремене српске ироничне поезије треба да претходи, као шире типолошко стајалиште, управо ова последња подела.

Иронична симболичност и асоцијативност, што је једна од битних одлика значења уопште, присутна је на било којем тематском аспекту песничког дела, јер сама тема подразумева конкретно јединствено значење на које се елементи неке творевине могу свести. Симболично-асоцијативна својства ироније могу да допринесу и тематском декодирању песничких творевина⁷: „Предања о велеграду“ Васка Попе (1981: 20), „Коњушара из Призрена“ Петара Цветковића (1994: 30), „Почетка дуге зиме“ Љубомира Симовића (1994: 143), песама Милана Комненића (1988).

У ироничном урбаном песништву допуштено је све. Живот се схвата као велики калеидоскоп. Предмети из нашег свакодневља су, међутим, само декор и у функцији су антиконформистичког погледа на свет, проистеклог из демистификовања не само човекове свакодневице већ и тзв. традиционалне културе (Радмила Лазић 1981; Бранислав Петровић 1986).

Критичко-иронични однос на нивоу урбане ироније не своди се само на пуко именовање предмета отуђеног градског миљеа већ и на довођење у везу наизглед неспојивих ствари.

Фолклор представља један од доминантних историјско-уметничких и поетичких система уметничког изражавања у песничком исказу Матије Бећковића, рецимо оном у поеми „Надкочот“ (Бећковић 1990: 246–247). Урбана и фолклорна иронија савременог српског песништва заснивају се на контекстуализацији песничких релативно егзактно проверљивих исказа, што се не може рећи за трансценденталну иронију, која представља трећи вид топографске ироније.

Иронични однос према љубавним темама и мотивима у казивању српских песника иде и до веристичке ироније љубави. Уместо емотивног романтичарско-сентименталистичког исповедног тона и симболистичке артифицијелности, афирмише се дух критичности. У савременој српској поезији се иде чак дотле да идеална драга буде најобичнији травестит. Аутори попут Љубише Јоциће, Радмиле Лазић, Милана Комненића и других доприносе полифоничности уметничке песничке оптике.

⁷ При тумачењу савременог песничког исказа изузимани су парадигматични примери из појединих песничких књига.

С тим у складу, лансирана је идеологија женског писма, духовна, па и биолошка супериорност, што Радмила Лазић (1993: 19) експлицира и програмском песмом „Женско писмо“, а што је карактеристично и за поезију Мирјане Стефановић, Ане Ристовић, Љиљане Ђурђић и других песникања⁸.

Демистификација љубави у песми „Црвени скакавац“ Новице Тадића (1981: 41) прераста у исказ о рушењу свих илузија, у гротескну слику мртве драге.

Критичко-социјални песнички ангажман у блиској је вези са веристичким начином казивања, својственог песничким исказима Милана Комненића (1980), Стевана Тонтића (2008), Мирослава Максимовића (1984), Љубише Јоцића (1981). С веристичким начином казивања извесних додирних тачака има и социјална иронија. Њен најзначајнији представник је Бранислав Петровић, што се види и из илустративне песме „О чаролијо Урниних пакета“ (Петровић Б. 1986: 114–115).

У религиозној иронији има и елемената симболичке ироније. Религијска иронија може да се преобрази и у негирање саме суштине вере, што иде до иронизације и саме Свете тајне (Павловић 1991: 9). Песничка иронична експликација нерелигиозности негира и саме темеље страдања Господњег, страдалничку крв његову и свету тајну крштења, да би узвиком *осана*, како су иначе поздрављали Христа при његовом уласку у Јерусалим, поздравио воду.

У свом палимпсестском интертекстуалном ткању, ироничном контекстуализацијом библијских, по правилу алегоричних исказа, у савременој поезији служио се веома често и Иван В. Лалић (1997). Код њега је честа употреба позајмица, парафраза и цитата без навођења извора и наводника, што је уобичајено у модерном песништву.

4.2. ТИПОЛОГИЈА ИРОНИЈЕ ПО НАЧИНУ КАЗИВАЊА

Постоји више доминантних видова савремене српске песничке ироније: 1. дијалектичка или сократовска иронија, 2. класична (у реторичком одређењу – иронија хумора, метафизичка и хибридни модалитети ироније, где спадају: иронија сарказма, гротескна иронија, црнохуморна итд.

Уз метафизичку иронију, по начину казивања може се издвојити симболичка, гротескна, алегорична, саркастично-иронична, иронично-хуморна и антипесничка иронија.

Употреба симбола у савременој српској поезији веома је присутна – од употребе једноставних симбола за означавање уметничких представа, до алу-

⁸ Женска литература акценат ставља на пол аутора и укључује појам женског читања. Женско писмо акценат ставља на стил текста, а женска аутобиографија на садржај текста. Постоји три типа текста: 1. женски текст чији је аутор жена; 2. феминистички текст; 3. феминистички текстови засновани на методу брисања фалогоцентричних / патријархалних литерарних канона.

зивне политичке симболике. Нарочито је снажно изражен симболички супстрат, на пример у исказима поезије Васка Попе.

Промена природе традиционалних симбола и увођење нових, запажа се и у поезији Милутина Петровића (1971). Његови симболи главе, лабуда, миша, прста, печата, проширују своја традиционална асоцијативна поља и добијају додатна урбана значења – еротска, религиозна, митолошка, духовна у најширем смислу.

Љубомир Симовић је један од најзначајнијих представника гротескног стила у савременој српској поезији. Његов исказ доминантно припада иронији гротеске. Симовић је помешао обично и необично, свакидашње и надреално, колективно и фантастичко, бизарно и узвишено, бурлескно и молитвено, шаљиво и тужно.

Датом типу казивања припадају и најбоље песме Адама Пуслојића, чија је иронија однегована у крилу западне поетике апсурда и егзистенцијалистичког ништавила, уобличила и његову песму „Вожња“⁹ и створила парадигму поетског ирационализма. Ваља такође издвојити песме и песничке исказе ироничног апсурда у парадигматичним песмама „Списак станара са упутством за смакнуће“ Милана Комненића, као и песму Борислава Радовића (1994: 136) „Зачаран круг у предратној престоници“.

Алегоријско казивање најчешће је проткан гротескно-ироничним и иронично-саркастичним нитима. Алегорија је омиљено стилско-језичко средство савремених српских песника. Они често апстрактне појмове или неживе ствари представљају као живе, а подразумева се, наравно, да користе и параболни начин казивања, где се иронична или иронично-сатирична компонента успоставља тек на нивоу целог текста. Илустративан пример параболне ироничне алегорије чини лик Чминта из Бећковићеве *Каже* (1990: 47). Тај његов лик има све одлике гротеске, где накардно, изобличено, карикатурално, фантастичко, бизарно чини његове главне карактеролошке црте. На нивоу, пак, целе *Каже* Чминта је алегорија о једном тоталитарном времену. Коришћен је поступак ироничног алегоријског затајивања, антропоморфно представљање нељудских појмова и појава, уз гротескне иронично-горкоозбиљне слике фолклорно-митолошких и необичних бића, чудесних и изобличених представа.

Нешто мање горчине свакако има иронија хумора, која је такође присутна у савременом песничком дискурсу. О безазлености хумора и комике уопште већ је било речи, као и о односу хумора и комике, ироније и хумора, хумора и ироније.

Иронични сарказам један је од облика стваралачке мимикрије и начина одбране од прагматских захтева и ограничења литературе. Стваралачки

⁹ Адам Пуслојић, „Вожња“, у: *Савремена поезија југословенских народа и народности* (1984). Избор, предговор и приређивање Тиодор Росић. Београд: Просвета – Полит – Завод за уџбенике, стр. 338.

ум посеже и за црнохуморним облицима и начинима казивања. Он даје одговор на питања егзистенције, етике, идеологије или политике, који се изнова, у разним облицима, намећу. Значајно је обликовно средство, а користе га, готово без изузетка, сви песници ироничног песничког дискурса, попут Васка Попе у песми „Савет ипо“ (Попа 1981: 46).

Значајан представник ироничног црнохуморног казивања, поред Новице Тадића, свакако је и Бранислав Петровић. Иронични црни хумор је антитеза силама апсолута, природе, универзума, цивилизацији, традиционалним облицима културе, присили, силама, догматизма, трибализма – свему па и неумитној смрти. Бранислав Петровић је, видели смо, умео да се наруга чак и њој, смејући јој се у лице. У својој мрачној ироничној и црнохуморној озбиљности, Петровић исписује и стихове попут оних из „Прилога за европску историју“ (1986: 101).

Иронија, дакле, може да пређе у црни хумор, а црни хумор и иронија да створе апокалиптичне и гротескне призоре. У ироничном црном хумору, рецимо у Петровићевој песми „Скица за поему“ (1986: 143), смрт може да се одложи „за неки сигурнији дан“, што говори о духовној супериорности савременог погледа на свет.

Духовну надмоћ исказује и антипесничка иронија у стваралаштву оних песника који кроз антипоезију артикулишу сопствени начин казивања. А тај обликовни поступак подразумева издвајање значењских исказа, уметничких и неуметничких, и њихову контекстуализацију. Такав стваралачки поступак прелази напросто у антипеснички вид казивања. А песницима, баштиницима те поезије, заједнички је антитрадиционализам и критички однос према општеприхваћеном духовном кодексу.

Антипесничка иронија се укључује и у тзв. документарну поезију јер, служећи се парафразом и контекстуализовањем, она користи документе, извештаје, цитате и сл. „Лажеш ме као крава“, каже Радмила Лaziћ (1986: 29).

Савремена иронична поезија – са доминирајућом иронијом гротеске и црног хумора – негација је позитивистичких тежњи и утилитаризма. Критички преиспитује песничко надахнуће, узвишене теме, патетику душе, љубавне песничке теме. Руга се човековој свакодневици, традиционалним вредностима, патриотизму. Одбацује песнички занат и снажна је критика традицијом кодификованих вредности.

4. ЗАКЉУЧАК

Речено је да су при разматрању и ближем одређењу појма савремене српске поезије најчешће примењивани тзв. генерацијски и историјски критеријуми. Општи план савремене српске поезије узиман је према Другом светском рату, а њени посебни аспекти одређивани су на основу тзв. генерацијске припадности. Истицана је, такође, улога политичких чинилаца (Ибе, конгре-

си, шездесетосмашка мистификација), а каткад запостављане унутартекстуалне компоненте књижевноуметничког дела. Један део српске књижевне критике, чак и као противтежа доктрини социјалистичког реализма а афирмација тзв. социјалистичког или критичког естетизма није, међутим, могао да се ослободи позитивизма.

Такви и слични приступи имали су утицаја на савремену српску поезију, али им не треба придавати пресудну улогу и потцењивати аутентичне стваралачке концепте самих песника, који су битно утицали на природу и карактер опште слике о савременој српској поезији. Не треба их, наравно, ни омаловажавати, јер некритичко повођење за ванкњижевном периодизацијом поезију неких међуратних песника, без обзира на промене њихових исказа, што их сврстава у најмодернији савремени корпус казивања, лишило би, на пример, могућности да буде укључена и у најширем смислу у савремену српску поезију.

Стварност је, као што је познато, често подложна законима механичке нужде. Управо таква стварност у жижи је новијег песничког именована. Песници исказују не само иронични однос према стварима и појавама већ и према тзв. вечним песничким темама, што понекад прелази у критику традиционалног песништва и доприноси ближем одређењу савремене ироничне поезије. У том облику казивања, прецизније у тзв. епско-лирским текстовима, субјект исказа привидно нешто потврђује, одобрава, слави, или се нечему диви, а суштински, та поезија значи негацију, одрицање и непристајање на дато устројство света. Савремена иронична поезија не руга се, међутим, свету из насладе, или због садистичког уживања, већ из утопистичке намере да свет учини бољим. Поступци су различити и многоструки, иронична поезија иде дотле да исказе преузете из традиције валоризоване књижевности контекстуализује на такав начин да ствара слику о њиховој истрошености, патетици, баналности, слику лаког опсенарства, лагодне површности. Поезија привремено напушта просторе екстремног субјективизма и прокламовану симболистичку самосвесност „jezičke magije“ (Friedrich 1969: 78); она тежи да именује и буде документ. Песници, нарочито ироничног опредељења, користе се готовим песничким текстовима, новинским извештајима, рекламама, огласима итд. – иронизују и себе, и стваралачки чин, и свет, а све су израженији ставови о ирелевантности аутора (Хирш 1983). Не улазећи у оцену замерки упућених том виду казивања, између осталог и због наглашеног „прозног„ супстрата, а потом и због природе „ангажмана“, ваља истаћи да је савремена поезија у први план истакла критички став према свету, немирењем са његовом деструкцијом, негирањем основних принципа хуманитета и жељом да се кроз такав став, иронијом, сарказмом и гротеском, свет учини бољим, човек заштити, а уметничка фантазија распламса.

СЕЛЕКТИВНИ ИЗВОРИ

Богнар (2010): Zoran Bognar, *Novo raspeće* – Antologija savremene srpske poezije: tragom estetskog egzorcizma 1967–2000. Sarajevo: Zalihica, Доступно на: http://www.diwanmag.com.ba/arhiva/diwan15_16/sadrzaj/sadrzaj15.html [10.7.2011].

Јоцић (1981): Љубиша Јоцић, *Изабране њесме*, Београд: СКЗ.

Комненић (1980): Милан Комненић, *Мамуза за њене саиш*, Београд: Народна књига.

Комненић (1980): Милан Комненић, *Свођење рачуна*, Београд: СКЗ.

Комненић (1988): Милан Комненић, *Јона*, Београд: СКЗ.

Лазић (1981): Радмила Лазић, *Погела улоја*, Београд: СКЗ.

Лазић (1993): Радмила, *Историја меланхолије*, Београд: БИГЗ.

Лазић (2000): Radmila Lazić, *Машке иду и рај* – antologija savremene ženske poezije. Beograd: Samizdat B92.

Лалић (1997): Иван В. Лалић, *Четири канона*, Београд – Врбас: СКЗ – Витал.

Максимовић (1983): Миросав Максимовић, *Сећање једној службеника*, Београд: Просвета.

Павловић (1952): Миодраг Павловић, *87 њесама*, Београд: Ново поколење.

Павловић (1991): Миодраг Павловић, *Књија старословна*, Београд: СКЗ.

Петровић (1986): Бранислав Петровић, *Изабране њесме*, Београд: СКЗ.

Попа (1953): Васко Попа, *Кора*, Београд: Нопок.

Попа (1981): Васко Попа, *Рез*, Београд: Нолит.

Радовић (1994): Борислав Радовић, *Песме*, Београд: СКЗ.

Савремена њоезија јуџословенских народа и народности (1984): Избор, предговор и приређивање Тиодор Росић (ур. одбор), Београд: Просвета – Нолит – Завод за уџбенике.

Симовић (1994): Љубомир Симовић, *Источнице и грује њесме*, Београд: БИГЗ.

Тадић (1981): Новица Тадић, *Жгрело*, Београд: Просвета.

Тонтић (2008): Stevan Tontić, *Izabrane pjesme* (1991–2006), Sarajevo: Међународни центар за мир. Biblioteka Harfa.

Цветковић (1994): Петар Цветковић, *Грчка лоза*, Београд: Рад.

ЛИТЕРАТУРА

Benveniste (1966): Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.

Бахтин (1980): Mihail Bahtin, *Markizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit.

Жмегач (1986): Viktor Žmegač, *Književni sustavi i književni pokreti. Zbornik Uvod u književnost, Teorija, metodologija*, Zagreb: Globus, str. 499–525.

Мишић (1952): Зоран Мишић, *О смислу и бесмислу, о лирици „мекој и нежној штићуни“*, о једној чежњи и једном говору на свим језицима свећа, Београд: „Младост“, бр. 2–3.

Палавестра (1972): Предраг Палавестра, *Послератна српска књижевност 1945–1970*, Београд: Просвета.

Солар (1985): Milivoj Solar, *Mit o avangardi i mit o dekadenciji*, Beograd: Nolit.

Тодоров (1978): Tzvetan Todorov, *Symbolisme et interprétation*. Paris: Éditions du Seuil.

Флакер (1982): Aleksandar Flaker, *Poetika osporavanja*, Zagreb: Školska knjiga.

Фридрих (1969): Hugo Fridrih, *Strukturi moderne lirike*, Zagreb: Stvarnost.

Хирш (1983): E. D. Hirš, *Načela tumačenja*, Beograd: Nolit.

Шкиљан (1976): Dubravko Škiljan, *Dinamizam jezičkih struktura*, Zagreb: Biblioteka.

Павловић (1982): Миодраг Павловић, *Дивно чудо*, Београд: Нолит.

РКТ (1985): *Речник књижевних термина*, Београд: Нолит.

Росић (1988): Тиодор Росић, *Поезија и памћење*, Горњи Милановац: Дечје новине

Христић (1998): Јован Христић, *О модерном у поезији*. Приређивач Тиодор Росић и (ур). Зборник *Поезија савремене српске поезије*, Рашка: Градац, стр. 68–70.

Tiodor R. Rosić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

ON CONTEMPORARY SERBIAN IRONIC POETRY

Summary: This paper first gives the description of the purposes, needs, aims and importance of studying contemporary Serbian ironic discourse. It then discusses the research methodology and establishes a solid link between the research objective and its principle. Models and types of contemporary Serbian ironic discourse are pointed out. The way of constructing ironic types of poetic discourse is explained and its typology according to meaning and expression is also given. The paper discusses which poets represent this kind of expression and how and why they differ from each other. The aim of the paper is to overcome the stereotypes of extra-textual vulgar-positivist interpretations of contemporary poetic expression.

Key words: concept, definition and function of irony, contemporary Serbian poetry, typology of contemporary Serbian poetic discourse